

नेपाल देशको इतिहास

(गताङ्कको बाँकी)

प्रधानमन्त्री जंगबहादुरले आनन्दसंग शिकार खेल्दै पत्थरघट्टामा पुगेपछि चार हात्ती पक्रे । त्यहाँ तीनचार बाघ र धेरै हरिणहरू मारे । त्यताबाट कटहरवनका छाउनीमा पुगी त्यहाँका रैतीहरूलाई सबै रकमकलम माफ दिए । त्यताबाट अंग्रेजको मुलुक ढाका शहरमा पुगी छाउनीमा बसे । त्यताबाट सात दिनमा पटना शहरमा पुगी किल्लाकमरेको श्री साहिंलासाहेबज्यूको हवेलीमा बसे । त्यताबाट गएर दानापुर गोलाघर उत्तरतर्फको कोठीमा बसे । त्यहाँका अंग्रेज बडासाहेबहरू आई बडो खातिरसंग फौज खडा गराएर तोपको सलामी दिए । सबै पल्टन र मुलुकी साहेबानहरूले खुशी भई मिजाससंग “अब हजुर बेलायत जान पाउलाग्नुभएको हुनाले दुइ सरकारको दोस्ती र मेल बढ्दछ । फौज, पल्टन र दुनियाँ सबैलाई सबै कुराले बढिया हुन्छ ।” अब बाटालाई जो मद्दत चाहिन्छ फर्माउनुभए हामी ताकिती गर्छौं” भनी विनति गरे । सबारीलाई धूवाँकसको जहाज र जो चाहिने रसदसमेत तयार गरी पाउको रखबारीलाई एक कपतान खटाइदिए र रवाना गरिदिए । त्यताबाट प्रस्थान गरी सुन्दरवनको बाटो गरेर ११ दिनमा कलकत्ताशहरको चंपालघाटमा उत्रे । त्यस बेला कलकत्ताशहरको पल्टन परेड गरिरहेको थियो । बादशाही बाजा बजाई तोपको सलामी हुन लागेको थियो । अंग्रेजका मुलुकका साहेबानहरू र मेमसाहेबहरू बग्गीको सबारी गरी आएका थिए । शहरवासी छोटाबडा पनि सबै सामेल भएका थिए । सबालाख मानिसको भीडभाड थियो ।

स्पसपछि बडासाहेबहरू आई दोप उतारेर खुशी भै

खातिर गरे । “अब हजुर लण्डन बेलायतमा पाउलाग्नुभएपछि दुइ सरकारको बढिया भई पछिसम एकचित्त रहन्छ । दोस्तानीमा पनि खलबल हुंदैन । दुबैतर्फका भारदार, फौज, पल्टन, महाजन, दुनियाँ सबै राजी रहनेछन् । आजसमका हिन्दुस्थानका बादशाह, नवाब, भारदार कसैले पनि बेलायत जाने मनसुवा गरेका थिएनन् । आज तपाईं बडा प्रतापी र अकलमन्त हुनाले मनसुवा गर्नुभयो । यसबाट विशेष फाइदा हुनेछ । जस्तो महतारीका गर्भमा दश मास रहंदा केही देखिंदैन र जन्म भएपछि नजर खुल्दा पृथ्वी, जल, आकाश, चन्द्र, सूर्यहरूको दर्शन पाएपछि बडो आश्चर्य हुन्छ । त्यस्तै हजुर पाउलाग्नुहुंदा बाटामा समुद्रको बाहाड हुन्छ । नानातरहका जनावर देखिन्छन् । समुद्रको बाहाड र स्वभाव बुझ्दा आफूलाई धेरै फाइदा हुन्छ । बीचमा पाँच छ बादशाहको मुलुक देखिन्छ । बेलायत पुगेपछि त्यहाँ बाह्र टोपी बेलायतका रेजिडेन्ट, भारदार, महाजनहरू बसेका छन् । तिनीहरूसंग मुलाकात हुंदा र त्यो मुलुक देख्दा धेरै कुरा जानिन्छ । हजुरलाई जो चाहिने कुरा फर्माएमा हामी ताकिती गर्छौं । कलकत्ताशहरमा जो भएको चीजबीज नजर गर्नुहुन्छ भने नजर गराउँछौं । गढी, किल्ला, फौज, खरखजाना, हातहतियार, कलघर र नाचतमाशा नजर गरेर पाउलाग्नुहोला । यहाँ साहेबानहरू बहुत खातिर गर्दछन् । बेलायत जाँदा बाटामा बडा बडा शहरहरू छन् । त्यहाँका साहेबानहरू, लाठ, जनरल र बीचजगाका बादशाहसंग भेटमुलाकात हुंदा हजुरलाई १९ तोपको सलामी दिनेछन् । गढी, किल्ला, नाचतमाशा, फौजहरू पनि नजर गराउनेछन् । यसरी जगा जगामा मिजास गरी बडो खातिर गर्नेछन् ।” भनी कौशलिया

साहेबान गैह्रले विनति गर्दै डेरासंभ पुण्याई कारबढार गर्ने टहलुवा र डेउडीमा पहरा राखेर बिदा भई फर्के ।

भोलिपल्ट असीवटा खसी, दश मुरी चामल र त्यही-अनुसार च्यूरा, नून, तेल, घ्यू, बेसार, हलुवाईको रोटी, मुरम्बा, अचार, दही, केरा, खोर्सानी, तमाखु, पान, सुपारी फलफूल, मसला, भाजी, तरकारी आदि जो चाहिने सर-जाम टक्रयाए । पाउरखवारीका निति गएका रैफल पल्टन, बादशाही बाजा बजाउने बाजावाला, लाजिमा गैह्र र त्यहाँ रहेका टहलुवा, डेउडीदारलगायत पचास साठी जना सबैलाई २०।२५ दिनसंभ खान पुने सरजाम हुंदा बराबर खाँदै रहे । दुइ घडी रात जाँदा लाठबाट नाचतमाशा हेर्न निता आयो । आफना भाइ र पगरीसमेत लिई प्राइमिनिष्टरको सवारी हुंदा दरवारमा साहेबानहरू र मेम लेडी-साहेबहरूले हजार बाह्र सयको जमात भई भारी गहना पोशाक लगाएर बादशाही बाजा बजिरहेको बैठकमा नाच-तमाशा गर्ने लागेका थिए । प्राइमिनिष्टर त्यहाँ पुगेपछि लाठसाहेब र मेमसाहेबहरूले सलाम गरी बहुत खातिरजा-मा गरेर कुर्सीमा राज गराई नाचतमाशा देखाए । खाने सरजाम सब तयार थियो । सबै नाचतमाशा हेर्दै थिए । नाच्ने साहेबानहरू र मेमसाहेबहरूले टिफिन खाने सामान पनि तयार थियो । खाने बखतमा सबैले हातमा सराबको प्याला लिइसकेपछि एक साहेबले उठेर "विन भिक्टोरियाको जय रहे, मेमसाहेबको जय रहे, लाठ दिलजसीको जय रहे, नेपालका प्राइमिनिष्टर याण्ड कम्याण्डर इन चीफ जनरल जंगबहादुर राणाजीको जय रहे" भनी चार जनाको नाउं लिएर सबैले प्याला उठाई खाए । तिनीहरूले भोजन गर्दा यस्तो गर्ने चलन रहेछ ।

भोलिपल्ट कलकत्ताशहर, छाउनी, अड्डा, किल्ला, बाग, बघैचा, तलाउ, शहर, बजार पानीको कलघर, कपडा बुन्ने, रुपियाँको टक मान्ने, चिठी कागजमा छाप मान्ने आदि कलले गर्ने काम भित्र बाहिर सबै ठाउँको प्रत्येक गरी देखाए । अनि मिनिष्टरबाट "श्री ठाकुरजीको दर्शन गर्न जान्छु, जगा जगामा मियानाको डाक राखिदेऊ" भन्ने हुकुम भयो । प्राइमिनिष्टर उल्टिखेरि डाकमा रवाना भई कलकत्ताबाट चार दिनमा पुगी श्रीठाकुरजीको दर्शन गरेर नित्य भोग लगाउनका निति चार हजार अटका राखी त्यहाँबाट फेरि चार दिनमा कलकत्ता दाखिल भए । कल-

कत्तामा २०।२२ दिन मुकाम गरेपछि जो चाहिने सरजाम हटन भन्ने धूवाकस जहाजमा हाली बेलायततर्फ प्रस्थान गरे । त्यो जहाज दुइ सय हात लामो, पचास हात गज, सात तला ऊचो र हजार बाह्र सय मानिस बस्न हुने थियो । मानिसपीछे पलङ, बिछघाउना, खानेकुरा तयार थियो । एक दिनमा तीनपल्ट मेवा, पानी, दाल, भात, रोटी, मासु, घ्यू, चिनी, फलफूल जे इच्छा लाग्छ तयार थियो । बादशाही बाजा बजिरहेका र अंग्रेजका मेम लेडीहरू नाचतमाशा गरिरहेका छन् । साहेबानहरू र मेम-साहेबहरू कोही बन्दुकले तारो ताकी हान्दछन् त कोही कौशीमा वसी हावा खान्छन् ! कोही भने देशदेशावरको बयान र शास्त्रको कुरा भएको किताब हेर्दछन् । त्यस जहाजमा बाह्र सय मानिस बसेका छन् र आआफना काम-मा लागेका छन् । खत्याडबत्याड भनेको कति पनि छैन । कोही पनि बेकाममा बोल्दैनन्, खलासीहरू कोही बच्चवान टाग्दछन् त कोही घडीमा बसेका छन् । कोही जहाज फिराउने कलमा बसेका छन् भने कोही गोल पत्थरकोइला बाल्दछन् । कोही खाने सरजाम तयार गर्न लागेका छन् त कोही पालेका जलजन्तु खसी, बोका, लामपुच्छे भेडाहरू-लाई र दुहुना गाई तथा घोडाहरूलाई दाना, घांस, पानी दिनामा संलग्न छन् । त्यस जहाजमा डांकाका डरले डांका-संग लड्न भनी चार तोप राखेका हुनाले बखत परेमा हान्न गोलन्दार खलासी आठौं प्रहर तयार छन् । जहाज चलाउंदा रातदिन गरी दिनको दुइ सय कोशका दरले चलदछ ।

यसरी जाँदा निरालय समुद्रमा पुगे । जहाँ पाहाड, रूख, जमीन केही पनि देखिँदैन । सूर्यनारायण जलैबाट उदाउंछन्, जलैमा अस्ताउंछन् । आकाश र जलदेखि अरु केही देख्नु छैन । माछा र ठोटराहरू ठूला चरा जत्रा दुई तीन हजारको फौज गोलीको दरशसंभ उड्ने देखिए । बगुल भनेका माछा बनेल जत्रा हुंदा रहेछन्, नजीक नदे-खिए तापनि टाढा टाढा देखिए । जहाजका पछिल्लिर हेर्दा जहाजका कलका जोरले गर्दा समुद्र मथिई दहि मथे जस्तो समुद्रमाथि सफेद फिज उठेको देखियो । हावा चल्दा बडा बडा पहाड जत्रा समुद्रका लहरी आई जहाज कहिले ठाडो र कहिले तेर्सो हुन्थ्यो । त्यसैका प्रभावले कसैलाई रिगटा लाग्ने, कसैलाई बान्ता हुने र कसैलाई खान रुचि नहुने भयो । साह्रै हावा लाग्दा सुतेका पलङबाट पनि खुसिन्थ्यो ।

आंधीबेहरीमा त पलङ्को खुट्टा समाती अङ्गुलीयौं । हावा नचल्दा भने कौसीमा बसेर आनन्दसंग हावा खाई समुद्रको तमाशा हेर्न पाइन्थ्यो । अंग्रेजका मेम लेडीहरूसंग बात-चित गर्दै, केही गुलाफी ठूटा पनि गर्दै र नाचतमाशा हेर्दै दिन बिताउन पाइन्थ्यो । प्राइमिनिष्टरले पनि सोहीबमोजिम गरी दिनकटनी गरे । कहिले समुद्रमा बोतल फाली र कहिले मस्तूलमा बोतल ढुण्ड्याई रोजको दुइ तीन सय गोलीले तारा मार्दथे । हामी बन्दूक हातमा खूब सिपालु छौं भन्ने अंग्रेजहरू जोरिन आएका थिए, तर कसैले पनि भेट्न सकेनन् । त्यस बेला अंग्रेज र मेमसाहेबहरूले यस्तो कुरा गरे 'यी मिनिष्टरको उमेर भने कच्चै छ । काम भने नजानेको केही रहेनछ । कुरा गर्दा खूब होशियारीसंग गर्दछन् । दिलका पनि निकै शूरा रहेछन् । कुरा पनि सवैलाई मौह पार्ने मीठो गर्छन् । खाँदा कसैलाई हेर्न दिदैनन् । केही मेवा, भाजी, तरकारी, फलफूलहरू भंडारबाट लाँदा लाटलुट भनी रिसाउँछन् । गाईको दूध पनि आफैँ दुहुन्छन् । यिनको स्वभाव पनि बादशाही चालको छ । कुरा गर्दा बडो शेखीसित बोल्छन् । यी कुनै गुणवाट पनि कम नभएका रहेछन् ।' त्यसै बेला एक जना जान्ने अंग्रेजले भने 'यी गोरखामहाराज सुरेन्द्रविक्रम शाहका प्रधानमन्त्री हुन् । दरवारमा राजादेखि मनि र यीभन्दा माथि अरु कोही छैनन् । यी मुलुकी-प्राइमिनिष्टर कौशलदेखि माथिका दर्जाका हुन् । त्यस अर्थले यी आफ्ना मद्दतमा रहेका छन् ।'

कलकत्ताबाट दश दिनको बाटो समुद्रको किनारमा विनायत भनेको मुलुक रहेछ । भारी गुलजार भएको त्यस शहरमा बडा बडा महाजन बसेका रहेछन् । त्यसका नजीकै जहाजले एक दिन मुकाम गर्‍यो । त्यहाँ नपुग भएका रसद, पानी, भाजी, तरकारी, गोलीगट्टाहरू हाली लंकाटापूसम पुग्ने गरी जो चाहिने चीजबीज लिई जानुपर्ने रहेछ । त्यहाँका साहेबले प्राइमिनिष्टरलाई लैन खडा गरी १९ तोपको सलामी दिए । लाठ आफू बग्गीमा बसी भेट गर्न आए । मुलाकात हुँदा बहुत खातिर गरी डेराडण्डाको बन्दोबस्तका साथ खानेकुराको जाफद टक्क्याए । अर्नि गढी, किल्ला, शहर, छाउनी, हाट, दोकान, बजार, फौज, पल्टनहरू सबै देखाए । त्यहाँका छोटा बडा सबै मानिसले दर्शन गरी सलाम गरे । लाखौं मानिसको भीडभाड थियो ।

त्यहाँबाट प्रस्थान गर्दा सात दिनमा लंका टापूमा

पुगे । त्यही मदीना र जनाना गरी सबालाख मानिस जम्मा भएका थिए । एकातिर छाउनीमा पल्टन थिए । बादशाही बाजा बजिरहेको थियो । त्यसै बीचमा त्यहाँका लाठसाहेबले बग्गीमा आई भेट मुलाकात गरे । उनका साथमा मेमहरू र बडासाहेबहरू पनि थिए । उनले नेपालका प्राइमिनिष्टरलाई सलाम गरी एकै बग्गीमा सबारी चलाए । त्यहाँका शहर, छाउनी, बजार, गढी, किल्ला, फौज, पल्टन, खरखजानाहरू सबै नजर गराए । परेड मिलाई सलामी पनि दिए । डेरामा पुग्याई लबै जातका चाहिने जाफद टक्क्याएर बिदा भई आफ्ना घरतिर गए । त्यो मुलुक कस्तो रहेछ भने वरिपरि जंगल बीचमा शहर । बजारमा सबै चीजबीजहरू थिए । भाँडाको बजार गोल थियो; काँच, पत्थर, हीरा, माणिक, लसुने, नीर, गोमेद, मुगा, मोतीहरूको बजार भरपूर थियो । त्यसकारण त्यो बजार दर्शनीय रहेछ । त्यस जंगलका रूखहरू मसला, त्वाड, सुपारी, मरीच, जाइफल, छोहरा, बदाम, नरिवल, सुकुमेल, मेवा, आंफ, कटहर, सुन्तला, नाशपाती, स्याउ, दारिम, दाख, अगूर, पेश्ताहरू सबै जातका रहेछन् । हात्ती गैंडा, जरायो, बाघ, भालू आदि जनावरहरू र जात जातका चराहरू पनि रहेछन् । त्यस लंका टापूमा १ दिनमा ३ लाख क्षार गिर्ने हुनाले तीन किसिमको वातावरण हुँदो रहेछ । बिहानीपख जाडो हुने शीतकाल, मध्याह्नमा गर्मी हुने धूपकाल र बेलुकीपख असारको ऊँ मेघ गर्जने र बिजुली चकने भै बसाँद हुने वर्षाकाल हुँदो रहेछ । बाह्रै महीनामा खेत रोप्ने र पाक्ने रहेछ । घडीको प्रमाणका हकमा रातदिन बराबर हुने रहेछ । त्यस जगामा अधि राक्षसको राज्य रहेछ । उसको नाश भएपछि बीचमा चार सय वर्ष वैरान रहँदा सिजालिसका मानिसले राज्य गरेछन् । तिनलाई यक्ष भन्ने अर्का टापूका बादशाहले जित्ती राज्य गर्दा केही वर्ष यक्षको राज्य चलेछ । यक्षलाई अंग्रेजले जित्ती रजाई गरेपछि एक लाठ, चार जनरल, काला र गोरा दुइ जातका पल्टन राखेर मजबूत छाउनी बनाएको रहेछ । त्यहाँ दुइ दिन मुकाम गरी आठ दिनलाई चाहिने रसद, पानी, भाजी, तरकारी आदि खाने परिकारहरू र कोइलाहरू लिइ पश्चिमतिर प्रस्थान गरे ।

आठ दिनसम्म समुद्रको यात्रा गरेपछि अदन भन्ने टापूमा पुगे । त्यहाँ बसेका अंग्रेजका चार पल्टन गोराहरूले जहाज किनारमा पुग्नेबित्तिकै तोपको सलामी दिए ।

त्यहाँका जनरल, कर्णेलहरूले पनि पुतलीटोप र कुर्था पहिरी साना जहाजमा आएर भेट मुलाकात गरी हालखबर विनति चढाए। त्यो टापू रूख, वृक्ष, फारपात केही नउम्रने खाली पत्थर मात्र भएको रहेछ। त्यहाँ जहाजी डाँकूहरूले अंग्रेजका जहाज लुटापिट गरी मानिस मार्ने गरेका हुनाले अंग्रेजले त्यहाँका बादशाहसंग मिली ती डाँकूहरूलाई लडाईंमा जिती आफ्ना चार पल्टन राखेर ठूला ठूला पाहाडहरू बारूदले फोरी मजबूत किल्ला जमाएका रहेछन्। त्यहाँ एक दिन विश्राम गरी रवाना भए।

त्यसका आठ दिनपछि स्वेजका बादशाहको मुलुकमा पुगे। त्यहाँ जहाज फेरिदो रहेछ। बेलायत जानालाई त्यहाँबाट ३० कोस जमीनसंग ६ घोडा लगाएको बग्गी राखेका रहेछन्। मानिस र मालताल उतारी त्यस डाँकूबग्गीमा जाँदा १ प्रहरमा अकलजंजरी नदीमा पुगे। त्यहाँ बादशाह बसेको एक ठूलो राज्य रहेछ। सुखलमान जात मात्र भएको त्यस ठाउँमा मानिसहरू बहुत राम्रा थिए। जनानाहरू कपडाले मुख छोपी हिड्दा रहेछन्। फौज पल्टनको मद्दत पनि खूब रहेछ। त्यहाँ गहू, भाजी, तरकारी, फलफूलहरू, सबै कुराको खेती हुंदो रहेछ। बजार पनि बहुतै राम्रो थियो। त्यहाँका बादशाहले प्राइमिनिष्टरसंग भेट मुलाकात गरी मसिनो चामल, आंटा, घ्यू, चिनी, मेवा आदि चीजबीजहरू सम्मानपूर्वक जाफद टक्क्याए। त्यहाँ एक दिन मुकाम गरी तिलनदीका साना जहाजमा बसेर समुद्रमा पुगे। त्यहाँ बेलायतबाट फिरोजा नाउँको ठूलो जहाज आएको रहेछ।

त्यहाँबाट त्यस जहाजमा प्रस्थान गरी सात दिनमा सुलतान शहरमा पुगे। समुद्रका किनारको त्यो शहर अनौठो रहेछ। त्यहाँका घर, बजार, गढी, किल्ला, बागबगीचा, पोशाक, मानिसहरू सबै अनौठो रहेछन्। त्यहाँका जनावर, खेती, चालचलन सबै अनौठा देख्दा छक्क पनुपने रहेछ। त्यहाँका जनानाहरू अतिसुन्दर रूप भएका, गहनापोशाकहरू भारी, चन्द्रमा जस्तो मुख, तेलधारासमानको नाक, कमलपत्र जस्ता नजर भएका थिए। जो हेर्‍यो उत्तिकै राम्रा थिए। बेलायतको नजीक हुनाले केही कलक उस्तै लाग्दथ्यो। ती जदानाहरू जहाजका नजीकमा आई खजित भए। त्यो सबै हेर्दै त्यहाँबाट ६ दिनमा जीवपाहाडमा पुगे।

जीवपाहाड पनि उस्तै राम्रो र अनौठो रहेछ। त्यहाँ एक पल्टन बसेको रहेछ। त्यो ठाउँ हेर्दा मोह भएर ५ घण्टा त्यहाँ बसी त्यहाँबाट प्रस्थान गरेको चार दिनमा बेलायत उत्रने शैतानघाटमा पुगे। त्यो ठाउँ इन्द्रपुरी जस्तो थियो। त्यहाँको शहर, घाट, दोकान, बागबगीचा, मानिसहरूको रूप र चालचलन हेर्दा जुन वस्तु हेर्‍यो तस्वीरसमान थिए। जनानाहरू चन्द्रविब जस्ता उज्याला मोहडा, कमलपत्र जस्ता लामा नजर, तेलको धारा जस्ता नाक, घाँटीमा त्रिरेखा, हात्तीको सूँड जस्ता तिष्ठा, कमर छिन्दै गई फुकेको जाँघ, पान खाए जस्तो लाल ओठ, दारिम जस्ता मिलेका दाँत भएका थिए। मोजा पंजालगायत पोशाक र गहना लगाई हातमा हमाल लिएका र गह, कुचीन, साटन, रेशमहरूको लाल बत्तु फल्लरवाल पोशाक आंगमा मिलेका बहुनै हिसीवाल, नरम बोली बोल्ने हजार बाह्र सय जना नानाहरू प्राइमिनिष्टरका नजीकमा आई सलाम गरेर खडा भए। त्यो दृश्य देख्दा सबैको मन अति आह्लाद भयो। जसलाई हेर्‍यो उस्तै राम्रा र पुष्ट शरीर भएका तिनीहरूको त्यो रूप, मिजास र खातिरजामा गरेको देख्दा सबैको दिल मोह भयो। त्यहाँ जहाजबाट उत्री ठूलो हवेलीमा विश्राम गरे। बिहानको ज्युनार पाने त्यहीं भयो। त्यहाँका अंग्रेज मेगटोप कर्णेलका छोरा र अंग्रेजी पढेका होशियार हुनाले लेफटेन लालसिंह खत्रीलाई चालीस कोस पुग्ने लण्डन शहरमा गई "सरकारबाट डेराको बन्दोबस्त भए नभएको बुझी नभएको भए असल घर बन्दोबस्त गरेर आऊ, म भोलि जाउंला" भनी प्राइमिनिष्टरले खटाई पठाए। ती दुइ जना रेलमा चढी ५ घडीमा ४० कोस लण्डन शहरमा पुगे। त्यहाँका मुख्य कारिन्दासंग सोधपुछ गर्दा उहाँका खातिर रिजवन क्यारेजघर तयार बुझियो। घरका कारिन्दाले "घर तयार छ, सबारी अहिल्यै ठिका-उंछु" भनी तारका खबरबाट "गोरखाका प्राइमिनिष्टरको सबारी रेलगाडीबाट आजै चलाई ल्याउनु" भनी केवरण्ड साहेबलाई खबर गरे। खबर पाउनासाथ उनले प्राइमिनिष्टरका हजुरमा विनति चढाए। प्राइमिनिष्टर रेलगाडीमा बसी ५ घडीमा ४० कोस लण्डन शहर रिजवन क्यारेजघरमा पुगे। त्यो घर देख्दा उनी बहुतै खुशी भए।

उसै त लण्डन शहर, त्यसमा पनि गोरखाका प्राइमिनिष्टर जस्ता पाहुनालाई बस्न दिएको घर। त्यो घर लण्डन शहरको बीच तीमसा (टेम्स) नदीको तीर रमाइलो

ठाउँमा थियो, पत्थरको गाह्रो, पत्थरको छाना, बज्रलेप लगाएको, पाँच तला अग्लो, उत्तरतिर सुन्दर बर्षा, तीसमा नदीको कलकल ध्वनि, पूर्वतिरको अस्तबलखाना, दक्षिणतिर मूलगल्लीको बाहाड, पश्चिमतिर ठूलो पटांगिनीमा ग्यासबत्तीको रोशनीको बाहाड भएको त्यो घर थियो। घरभित्रका कोठाहरू सुनचाँदीले भरपूर चित्रकारी भरिएका थिए। कोठापीछे सतरंजी गलैचा बिछ्याई कूल चाँदनी पलंग कसेर मेच, कवच, कुसीहरूले सजाइएको थियो। अग्लिले बोल्छन् भने जस्ता तस्त्रीर टाँगिएका २०।२५ कोठा थिए। मुख्य बैठकमा तस्त्रीर, फार, बत्ती र चारैतर्फ ठूलठूला ऐना राखेको थियो। त्यस घरमा लोग्ने र स्वास्नी दुई टहलुवा थिए। उनीहरूमा महीनाको चालीस कम्पनी लोग्नेले र असी कम्पनी स्वास्नीले दर्माहा पाउँदा रहेछन्। त्यस घरको बाहाल महीनाको १२५० कम्पनी लिनुपर्ने रहेछ। त्यो संपूर्ण लक्षणले युक्त भएको शहरको बयान गरी साध्य छैन। तीसमा नदी उत्तरवाहिनी भएकोले कन शोभा बढेको छ। त्यहाँका यावत् घर सबै पक्का र सबै हवेली शहरका बीचमा छन्। बेकम्मा घर एक पनि देखिँदैन। पत्थरको गाह्रो, पत्थरको छाना, भित्तामा बज्रलेप लगाएको, सीसा ढाले जस्तो पत्थरको किंगटी लगाएको, भित्तामा सुनचाँदीको मोलम्बा गरी चित्रकारी भरेको रहेछ। चोक, पटांगिनी, गल्ली र सटकमा पत्थरै छापेको छ। नाल देखिनु कहीं छैन, किनभने भित्रभित्रै दबाई तीसमा नदीमा निकालेको छ। धूलो, कसिगर, नरक कहीं देखिँदैन। चोक, पटांगिनी, बर्षाचाहरूमा रूखका फरेका पातहरूसंग पनि देखिँदैनन्। पहेला पात भएका रूख कतै छैनन्। जात जातका फलफूलहरू फलिफुलिरहेछन्। गल्लीमा तीन सडक छन् : एउटा पैदल मानिस हिँड्ने, एउटा घोडचढा हिँड्ने र अर्को बग्गी हिँड्ने। रातदिन लाखी बग्गी चलेका छन् ! आठौँ प्रहर मानिस र बग्गी खाली हुँदैनन् किनभने राती गल्ली, घर र सडक जतातत ग्यासबत्ती बलिरहेकाले राती पनि दिउसो जतिकै उज्यालो हुन्छ। चोटा, कोठा, कौसी, अटाली, भंडार, जाजरखाना, अस्तबलखाना, चाक, पटांगिनी, तीसमा नदीको वारिपारि सवैत्र तिहारमा दीपमालिका गरे जस्तो ग्यासबत्तीको रोशनी व्याप्त छ। पवती नदीको पानी तामाका ढुंग्राबाट तलाउमा खिचिएको छ। त्यस तलाउको वरिपरि सबै घरमा नहर लगी तामाका ढुंग्राबाट धारा फिक्केको छ। चाहिएमा टपी घुमाईदिएपछि पानी आउँछ, बन्द गरिदिए

बन्द हुन्छ। त्यस मुलुकमा दाउराको चलन रहेनछ किनभने पत्थरको गोल तेल बल्दा कै बल्ने र सुघर तथा सस्तो पनि हुने हुनाले जहाजमा त्याई घरघरै बिक्री गर्ने चलन रहेछ। त्यो गोलको खानी लण्डन शहरबाट १००।१५० कोस टाढा रहेछ। त्यस गोलले भात पकाउने, मेगजिनको काम गर्ने, फलाम सीसा ढाल्ने, धूवा कसको जहाज चलाउने, ग्यासबत्ती जलाउनेलगायत नानातरहको काम हुने रहेछ। घर बनाउने काठहरू पन्ध्र सय कोस टाढा समुद्रपारबाट जहाजमा हाली ल्याउँदा रहेछन्। अंग्रेजले आगे पानी र बतसलाई कमारी तुल्याइराखेको रहेछ। त्यस मुलुकमा मानिसले भारी नबोकेर बग्गी, गाडाहरूले बोक्ने चलन रहेछ। त्यस कारण त्यहाँका मानिस बहुतै सुखी छन्। मैलो र फाटेको पोशाक कोही लाउदैनन्। कसैको शरीरमा कति मैल छैन। साबुन घसी, बुरुस लगाई, पानीले धोई नुहाउँछन्। त्यसकारण सबैको मुख चन्द्रमा जस्तो उज्यालो छ। पोशाक बादशाहदेखि तेली धोबीसंग एकै छाँटको छ। बडाहरूको मसिनो र छोटाहरूको खस्तो पनि छैन। तलास पनि सबैको एकै नासको छ। लोग्नेमानिसले कालो पोशाक कोट, चुस्ता, गलेबन्द, मोजा, पंजा र स्वास्नीमानिसले छिट, साटनको घाँघर, सेतो टोप, मोजा, पंजा, जुत्ता लगाएका छन्। जनाना र मर्दानाको छाँट एकै किसिमको रहेछ। पोशाक लाउनु, खानु, सुत्नु, उठनु कहीं जानु इत्यादि सबै काम घडीका प्रमाणले टाइम टाइममा गर्ने रहेछन्। सबैका साथमा जेबीघडी, घरघरमा तख्ताघडी र कहीं गिर्जाघरका परखालमा पनि घडी राखेको हुनाले जहाँ जहाँ घडी हेर्ने इच्छा हुन्छ त्यहाँ त्यहाँ घडी हेर्न पाइने रहेछ।

त्यस मुलुकमा छोटा बडा सबैले बोल्दा ठूलो स्वर गर्दैनन्। ठट्टा, अर्काको निन्दा र उतार्नी कति पनि छैन। बहुतै राम्रो शीलस्वभावसंग चाहिँदो कुरा मात्र बोल्छन्। छोटासंग र बडासंग एकै मिजास राख्दछन्। एकभन्दा एक अक्किल भएका छन्। ठाउँ ठाउँमा नाच तमाशा पनि हुने हुदा हजारौँ मानिसको भीडभाड हुन्छ। हिफाजतका निमित्त ठाउँ ठाउँमा पुलीसको पहरा रहेको छ। तिनीहरूले साहा शहरको भित्र र बाहिर जगा जगामा खडा पहरा रहेर आठौँ प्रहर र मनसमेत घुम्दछन्। "चोर, डाँट, लुच्चा र फगडा गर्ने फगडियाहरूलाई पत्नी ल्याउनु। दिनमा कति जन्मन्छन्, कति मर्दछन्, अरू मुलुकका सुशाफिरहरू कति

आउंछन् र कति जान्छन् त्यस्तो खबर ल्याउनु । लूला, खगडा, काना, खोरंडा र अरू कोही पक्षपात नभएका गरीबहरूलाई ठानामा लगी नाम लेखाएर बन्दोबस्त गरिदिनु । शहरमा हुलदंगा भएमा हुल्याहाहरूलाई आफूले पक्रन नसके ठानामा चाडै खबर दिई पक्रनु, पक्राउनु” भन्ने शहरमा उर्दी पनि भएको छ ।

त्यहां सामान्य दुनियांलगायत फौज, पल्टन, महाजन, दोकानदार, भंभारदार, बादशाह, गरीबगुरुवा सबै जहान बच्चासहित सधैं खुशी भई आफना स्थितिमा रहेका छन् । यस अवस्थामा रामराज्य जस्तो त्यही मुलक रहेछ । जहां जुन गल्लीमा गयो हाट, दोकान, गोदामहरू भरिभराउ छन्, जुन चीज खोज्यो एकै दोकानमा मिल्छ । मालको मोल पनि निरख गरी मालमा लेखेको छ । रुपियां दियो, माल लियो । मोल कति घटबढ नहुने हुनाले जो लेखेको छ सो सदर गरी लिनुपर्ने रहेछ । त्यस मुलुकमा यो माल पाइदैन भन्नु केही छैन । बाह्र टापूका र हिन्दूस्थान आदि अरू द्वीपका चीजबीजसमेत जहाजद्वारा ल्याई राखेको छ । फल-फूल, मेवा, अनाज, लत्ताकपडा, भांडाबर्तन, मुनचांदी, नवरत्न, जनजन्तु, स्थलजन्तु, पशु, पक्षीलगायत पृथ्वीभरमा भएका साह्रा चीजबीज र नक्साहरू त्यहां मौजूद छन् ।

अकिलदार, कालिगड, मालको पारख गर्न जान्ने, व्यापारी, शूरा, सिपाही, यथार्थ निलाफ गर्न जान्ने, सफा-इमा रहेका मन्त्री, अतिधनाढ्य, धर्मशास्त्र र नीतिशास्त्रमा प्रवीणसमेत भएको ठाउं हुनाले लक्ष्मीले देखेको त्यसै मुलुकमा रहेछ । उनीहरूको रिस गरेर के गर्नु र ? दैवले दिएको यस लोकको धर्मनीतिका अनुसारले भोग गर्ने अधिका दानवहरू स्वर्गलोकमा गइसकेका छन् । बेलायत लण्डनशहर निसाब, धर्म र सत्य सबै भएको छ । अरू मुलुकबाट जाने मानिसहरूले देख्दा पृथ्वीको अन्त्य केही नपाइने छ तापनि जहांसुकैको पनि सबै कुराको सारांश बेलायतमै भएको देखिन्छ । किनभने यिनताका अंग्रेज बादशाह अक्लवन्त र बलवान् हुनाले यिनको जहाजको काम, तोप र बन्दूकको काम, फौजको काम, कबायद, शिक्षा, मुलुकको स्थिति, ऐनकानून, वैरीसंगको घासलनत, सबैसंग मन मिलाई गरेको कामकाज बिलकुल गजब किसिमको छ ।

दृष्टान्तको निति लाहोरमा जहांसंम महाराज रणजित

सिंह थिए त्यहांसंम उनले अंग्रेजलाई चिनेका थिए । अंग्रेजे उनको नोकर पनि भयो । खरखजाना, तोपबन्दूक, फौजसमेत उनले ऐनकानूनमा राखेका थिए । मूखले सलतनत मिलाई आफू बलियो भएर कसैलाई मनपेट नदिई राज्य गर्दथे । उनको मजबूत सलतनत देख्दा अंग्रेजहरूले केही गर्न सकेका थिएनन् । महाराज रणजितसिंह मरेपछि लाहोरको आफ्नो घरमा सलतनत बिग्रदा ऐनकानूनको स्थिति केही रहेन । फौजले मनपरी गर्न लाग्दा लाहोर अंग्रेजका हातमा पच्यो । तसर्थ आफ्नो घर नमिली देश मिल्दैन । मुलुक धेरै देखेपछि बुद्धिको विकास हुन्छ । अहिले अंग्रेजहरूले आफूसमा मिली गरेको काम सबै सर भएको छ, कहीं बिग्रैको छैन ।

संवत् १९०७ साल ज्येष्ठ महीनाका १५ दिन जांदा श्री प्राइमिनिष्टर जंगबहादुर कुवर लण्डनशहरमा पुगेका थिए । त्यहां रिजवन क्यारेज घरमा राज गरे । त्यहांका प्राइमिनिष्टर, कम्प्याण्डर इन चीफ, लाठसाहेबहरू, बुकवलिन जनरल, कम्पनी साहेबानहरू, पार्लियामेण्ट मेम्बर, कौशलिया साहेबानहरू, बादशाहका भैयाद, कान्छाबाबुहरू र मुद्दा मुद्दा साहेबानहरू आई सबैले गोरखाका प्राइमिनिष्टरसंग मुलाकात गरी बहुत खातिर गरे । “हजुर यहाँ पाल्नुहुनाले गोरखासरकारलाई पनि लण्डन सरकारलाई पनि बहुतै बढिया भयो । किनभने, यहां हिन्दूस्थानबाट हजुर जस्ता ठूला आदमी कोही आएका थिएनन् । हजुरको रवाफ देख्दा यहांका छोटाबडा सबैलाई गोरखा मुलुक ठूलो रहेछ भन्ने धाक पनि भयो । यहांका सरकार र भारदारहरूसित प्रीति पनि रह्यो । अब उप्रान्त हुइ सरकारको दोस्तानीमा कहिल्यै पनि खलबल हुनेछैन भन्ने बडो खातिर लाग्यो” भन्ने बातचित गरे ।

त्यसपछि त्यस शहरका भारदार र बडासाहेबहरूले आज एउटाले र भोलि एउटाले गरी त्यहां बसुन्जेल प्रतिदिन प्राइमिनिष्टरलाई निता गर्न लागे । उनीहरूले राती आफना घरमा लगी यावत् साहेबहरू र तिनका मेमसाहेबहरूले भारी स्वागतसन्मान गरे । भारदारका स्वास्नी, छोरी, बुहारीहरू आई प्राइमिनिष्टर साहेबलाई हातमा समाती साह्रा अंग ङुकाएर बोले । त्यस बखत तिनीहरूका लोम्नेहरू वरपर लाग्दथे । स्वास्नीहरू अघि सरी खूब मिजास गरी सोधपूछ गर्ने र बडो खातिर गरी गंहना कपडा हेर्न खोज्थे । लाठ ड्यूकसाहेबानहरू पनि आफना राम्रा

तरुणी छोरीबुहारी अगाडि राखी “यिनलाई हजुरले प्रसन्न गरिबक्सनुभयो कि भएन ?” भनी प्राइम्मिनिष्टरसंग सोध्दथे । राम्रा राम्रा तरुणीहरू अगाडि, पछाडि, दायां र बायां राखिदिन्थे । तिनीहरूको रूप, यौवन, गहना, पोशाक, शरीरको सफाइ र मुखको सौन्दर्य देख्दा दशैँ इन्द्रिय जितिरहने शुकदेव स्वामीलाई पनि मोह गराउलान् कि ? भने जस्तो लाग्थ्यो । तिनीहरूको रूप, सौन्दर्य र चंचलता यस्तो भनी वर्णन गर्न नसकिने थियो ।

त्यहाँको बैठक चित्रगुप्तले चित्रमा लेखेको जस्तो थियो । ऐना, तस्बोर, फार, पात्रस, ग्यांसमबत्तीहरूले ढकिढकाउ थियो । बिच्छुघाउना, मेच, कवचहरू मिलाई राखेको थियो । नाना तरहका फूल र सुनचाँदीका भाँडाहरू टेबुलमा राखिएका थिए । बादशाही बाजाका तालमा भारी गहना पोशाक लगाएका मेम लेडीसाहेबहरू नाचिरहेका थिए । जात जातका मेवा, मसला, मुरब्बा, मासुहरू सुनचाँदीका भाँडामा हाली खाना तयार गरिएको थियो । बडा बडा लाठ ड्यूकसाहेबहरू कुर्सीमा बसी इन्द्रका अप्सरा जस्ता परीहरूको नाच हेरिरहेका थिए ।

त्यसै बेला प्राइम्मिनिष्टर जंगबहादुर कुवर राणा, उनका भाइ कर्णेल जगत्शमशेर कुवर राणा र कर्णेल धीरशमशेर कुवर राणा तीनै भाइ त्यहाँ उपस्थित भए । पगरीमा हीरा जडेको चन्द्रमा, मोतीको सेली, पन्नाको लर्कन, नवरत्न जडेको पेजबन्दी सेली, हुमाउको कल्की, कानमा मोती मात्र लागेको चौगेडी, मोतीकै कनकन, हीरामोती जडेको गलबन्दी, हीरा मोती माणिक पन्नाहरू जडेको दुवाल, चप्रास कमरबन्दी, ताश कीनखापको पाइजामा, मोती र कालो बत्तू भएको जुत्ता, सुनको कब्जा र मियान भएको तरवार कमरमा बाँधेको, हीरा जडेको बाजूबन्द, यस्ता प्रकारका गहना पोशाक पहिरी इन्द्रपुरीसमान त्यस सभामा खडा हुँदा कस्तो शोभा देखियो भने जरासन्धका सभामा श्रीकृष्ण, भीमसेन र अर्जुन तीन जना जाहेर भई जाँदा त्यस सभाका सभासदहरूलाई जस्तो शोभा भयो हो त्यस्तै शोभा त्यहाँका लोकहरूले ठाने । यस्ता तरहसंग सबै साहेबानहरूले निता गर्दै तीन महीनासम्म नाचतमाशा देखाए ।

लण्डन बेलायतको स्थिति कस्तो रहेछ भने ऐनकानून-बमोजिम भरमुलुकका फौजको बन्दोबस्त, परपजनी, निया-

निसाफहरू प्राइम्मिनिष्टरले ठहराएको मंजूर गरी बादशाहल हुकुम दिँदा रहेछन् । भारदारहरूलाई पर्व पर्वमा डाकी नाचतमाशा देखाएर भोज खान दिई खातिरजामा गर्नु, कसैले रिकायो भने शिरपाउ दिनु, सदा खशी भै रहनु, आफ्ना प्रजालाई दयामाया गर्नु, कसैलाई गालीगोप्ता र कुटपिट नगर्नु पनि बादशाहको काम रहेछ । चुकमाफिक सजाय गर्ने काम अधिदेलि चलिआएको ऐनअनुसार पार्लियामेण्ट कौशलको रहेछ । त्यसले कसैको मोहबबत राख्दैन । नीति र धर्मशास्त्रमा लेखेको कुरा नगरे पनि पाप लाग्छ, बढ्ता गरे पनि पाप लाग्छ । अधिदेखि गरिचलिआएको गर्ने-पछं भन्नु पाप होओस् तापनि धर्म होओस् तापनि अधि जसले यो स्थिति बनायो उसलाईनै छ भन्ने मतलब लिई बादशाहले कसैको जीउ मार्दैनन् । धन हर्नु, कसैलाई दण्ड गर्नु, कुट्नु, गाली गर्नु, जागीर दिनु, जागीर खोस्नु, आफ्ना दरवार दुकुटीको दौलत मेरो भनी आफूखुशी गर्नु यति कुरा बादशाहले गर्दैनन् । त्यस्तो दौलत आर्जनं भारदार, फौज, पल्टन, दुनियाँले खेती गरी आर्जेको उब्जामा राजाको भाग भनी दिएको, बेपारीले जगत भन्सार भनी दिएको, वैरीको मुलुक मारी ल्याएको धन फौजले राजाको भनी दिएको, जमीन खनी फलाम, सीसा तामा सुन चाँदी नवरत्न जुहारत निस्केकोमा राजाको भाग भनी पर सारेको रकमसमेत राजाले आफू उपभोग नगरी देशको रक्षाको निति राख्ने चलन रहेछ । किनभने आफ्ना मुलुकमा वैरीले मिच्छ आएका तिनै भारदार र फौजले आफ्नो जीउ मराई वैरीको जीउ मारेर मुलुक थाम्दछन् । आफ्नो मिहिनेतअनुसार ठूलो सानो जस्तो भाग भए पनि सबैले चित बुझाई जागीर भनी खान्छन् र वैरी आएका बेलामा राजाले रणभूमिमा जानु नपरी मर्ने, मार्ने भारदार र फौजलेनै गरी मुलुक थाम्ने, बढाउने र धनदौलत आर्जन गर्ने हुनाले राजाका दुकुटीमा रहेको धन भनेको सबैको साक्षा हुन्छ । त्यस धनको काम मुलुक घट्दा चाहिने हुनाले त्यस धनमा एउटाको फर्मायस चल्दैन । राजा भनेका दुनियाँका स्थिति हुन् । उनले फटिकको सम्बा ठैँ भइरहनुपर्छ । गर्ने र गराउने ता मन्त्री र भारदार हुन् । कसैले बिरीत गरे आफैँ मर्छन् मराउछन् भन्ने स्थिति बाँधिएको छ । सो स्थिति नाघेमा पार्लियामेण्ट कौशलबाट बादशाह पनि बदला गर्छन् ।

त्यहाँका भारदारको स्थिति

मुखत्यार प्राइम्मिनिष्टरले गर्ने काम— बादशाहका

हजुरमा रहनु केही साधसोध गर्ने आए कामको आजमा-
इस गर्नु । सोध्न आए वा पालियामेण्ट कौशलबाट केही
बक्सान आएं निकास दिनु । कम्याण्डर इन चीफले जंगी
फौजका बारेमा साधन आएको कुरा देश देशका बादशाह,
नवाफ र राजाहरूसितको सलतनत, खलतारपत्रको कुरा,
आपना मुलुकको स्थिति, मुलुकीसाहेब, जज, कलक्टर,
जंगी, निजामतीहरूको परपजनी, देश देशमा रहेका रेजि-
डेण्टसाहेब र अरू निजामती रकमीको पजनी, इङ्लिशको
दरमाह, दरवारको मसलन्दी खर्च यति कामको निकास-
पिकासा र तनखा दिने काम मिनिष्टरले गर्दछन् । मेरो
दर्जा ठूलो छ भनी प्राईमिनिष्टरले अनरीत गरे पालिया
मेण्ट कौशलबाट सजाय हुन्छ ।

कम्याण्डर इन चीफले गर्ने काम- जंगी फौजको पर-
पजनी गर्नु । जंगी पल्टनलाई महीनावारी दरमाह दिनु ।
खजाना, बन्दूक, बारुद, गोली, हातहतियार तयार गरी
राख्नु । जहाँ लडाईं प्यो त्यहाँ फौज र रखद पुऱ्याइ-
दिनु । पल्टनको नित्रि आड किल्ला बनाउनु । तार, घाट,
बाटो, सडक बनाउनु । ऐनबमोजिम फौजलाई रसद
पुऱ्याउनु । पल्टनलाई कवायद सिकाउनु । ऐन सुनाउनु ।
फौज राजी राख्नु । ऐनदेखि बढ्ना रकमकलम र टन्टा
नलाउनु । रैयतको बारी, बिस्वा, फलफूलगायत केही
मालतलाल खुर्तपट नगनु, गर्ने नदिनु । पजनी गर्दा बलियो
अंमको, निरोगी, लायक, दिलको शूरो, ऐनमा रहनेलाई
भर्ना गर्नु । पगरीको रोल बढाउंदा पहिलेको रोल जसको
छ उसैलाई बढाउनु । जस्तो सिपाहीको अमलदार, अम
नदारको हबलदार, हबलदारको जमादार, जमादारको
सुबेहार, सुबेदारको लेपटेन, लेपटेनको कपतान, कपतान-
को मेजर, मेजरको कर्णेल, कर्णेलको जर्नेल । यस्ता प्रका-
रले जसले जुन दर्जा पाउंछ त्यहीअनुसार पजनी गर्नु ।
किनभने छोटो बडो जो होआंस् उसको बढौला भन्ने उमेद
रहन्छ र काम परिआउंदा शक्ति बढ्दछ । तसर्थ पक्षपात
गरी पजनी नगनु । बेकम्मा र उमेर नपुगेका केटाकेटी-
लाई जागीर नदिनु । विनातक्सीरले जागीर पनि नखोस्नु ।
बूढो वा रोगी भई काम गर्न नसके त्यसलाई इङ्लिश
दिई त्यसको खानगीमा अर्को भर्ना गर्नु । पल्टनमा खानगी
खाली राखी नखानु । कहीं लडाईं पर्दा विनातजबीजले
फौज गाफिल पारी नमराउनु । यी काम मध्ये एक काम
शुके पनि कम्याण्डर इन चीफलाई पालियामेण्ट कौशलबाट

सजाय गरी खारिज गर्छन् ।

पालियामेण्ट कौशलको घर- तीन करोड खर्च गरेर
ऐनाको छाना र ऐनैको ऊयाल हाली सुनका पानीले चित्र-
कारी भरेको छ । तरह तरहका ग्यांसबत्ती, लालटिन,
फानस, ऐना, तस्वीरहरू ठाउं ठाउंमा राखिएको छ ।
भारी गलैचा बिच्छयाइएको छ । जगा जगामा मेच, कौच
तखता राखिएका छन् । यस्तो सुन्दर हबेलीमा पहिले
ऊचो बादशाहको गद्दी र त्यसका दायांबायां सबै सफेद
दाहीजुं गा फुलेका बूढापाका बसेका छन् । तिनीहरू
देख्दैमा भयंकर रूपका छन् । बाह्र सय कुर्सी, मेच, तख-
तामा बसी कसैको डर नमान्ने यस्ता सभासद छन् ।
सभाका बीचमा बोल्नाको मगदूर कसैको पनि हुँदैन । जो
ऊगडिया छ त्यसलाई बोलाउंदा फुट्टा कुरा त के सांचो
कुरा गर्ने पनि कष्ट पर्छ । सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि यी
चारै युगका कुरा यिनैका पेटमा छ कि भने जस्ता छन् ।
बडा बडा किताब अगाडि राखेका छन् । कचहरीका
बीचमा कोही बेमनासिब बोल्दैनन् । कोही बेमनासिब
बोल्छन् कि भनी विचार गर्ने मानिस पनि बसेका छन् ।
त्यहाँ कसैले बेमनासिब गयो भने तुरुन्त सजाय हुन्छ ।
बोल्दा सभामा बगबग हुन पाउं दैन । एउटाले बोल्सके-
पछि मात्र अकालि त्यसको जवाफ दिन्छ । यस्तै हिसाबले
कुराको मुद्दा पुगेपछि सबैले सहि गर्छन् । पुगेन भने छल
फल गरी मुद्दा ठहराएर ऐनको किताब हेरी जवाफ
दिन्छन् । त्यस पालियामेण्टले कसैको बिरीत सहँदैन ।
कसैले बिरीत गयो भने लाठ, ड्युक, जनरल, कर्णेल र
अरू पगरीको त के कुरा कम्याण्डर इन चीफलाई पनि
खारिज गर्दछन् । पल्टनले दगा गयो भने त्यस पल्टनलाई
तोपले उडाउने हुकुम दिन्छन् । यस्तो हुकुम बलियो भए-
का राजाको दरवार भनेको यस्तो बन्दोबस्त भएको छ ।
अधि अंग्रेजका पुरुखा तुजुकुणले यस स्थितिको ऐन
बनाएको हो ।

दुनियांको स्थिति- ऊगडा नगन् । अर्काको दिन्दा
नगन् । धनले, रूपले, र मानले सानो छ भनी हेला ठट्टा
नगन् । निर्धालाई दया राख्नु । बडालाई मान्नु । सांचो
बोल्नु । आफ्नो धनको संभार गर्नु । भैला कपडा नला-
उनु, धोए सुकिलो हुन्छ । खस्रो लगाए पनि हुन्छ । आंगमा
मैल नराख्नु । ईश्वरले दिएको सूरत धोएर सफा गरी

राख्नु । त्यस्तालाई लक्ष्मीले पनि दिनुपर्छ । आफ्नो घर-बारी, खेत र आफ्नो घरनजीकको बाटो, पानीघाट सबै सफा गरी राख्नु । फलफूलहरूको बिस्वा लगाइराख्नु । बखतमा खेती गर्नु । गाई, भैंसी, भेडा, बाख्रा, कुकुर, बिराला र चराचुरुगीहरू पालिराख्नु । मान्नेहरूलाई मान-मर्यादा गर्नु । आफ्नो स्वास्थ्य नराप्नी भए पनि आफ्ना छोराछोरी र आफ्ना भरमा परेकाहरू अज्ञानी, मूर्ख र नराप्ना भए पनि तिनीहरूलाई सघाउनु, सिकाउनु र प्यार गरी राख्नु । बाबुआमालाई मानमर्यादा गरी राख्नु । खेती, बेपार, चाकरी जे भए पनि आफ्नो जीवनवृत्ति गर्नु । अर्काको ज्यू नमान्नु । अर्काको धनमा लोभ नगर्नु । मन शूरो गर्नु । ठूलो उद्यम गर्नु ।

राजाको स्थिति:- नियमित दसौं महसूल लिनु । त्यस धनअनुसारको पल्टन खडा गरी गढी, किल्ला, आड, छाउनीहरू बनाउनु । फौजलाई खान र लाउन बेसरी दिई राजी राख्नु । सबैको आत्मा बरोबर देख्नु । प्रजालाई सुख दिनु । चोर, डाँट, लुच्चा र अर्कालाई कुट्ने, गाली गर्ने, हुर्मत लिने गरी ठट्टा, निन्दा गर्नेलाई केलखानामा हाल्नु । केलखानामा रहेकाहरूलाई पनि काम सिकाउनु । म्याद पुगेपछि छाडिदिनु । फेरि पनि उसै गन्यो भने कुटी शास्ती शासना गरेर दोबर कैद गरी छाडिदिनु । तीनपटक बिरा-उनेलाई कालापानी पुऱ्याइदिनु । ज्यू मानेलाई उसको बदला ज्यूने मान्नु । राजाले पनि अर्काको ज्यू मारे, धन हरे, विनातक्सीर शासना गरे, ऐनमा नरही बेमनासिव गर्ने लागे भने पार्लियामेण्ट कौशलबाट भारदार र फौजहरू सिली त्यस राजालाई कैद गरी अर्को राजा थाप्नु । राजा, भारदार, दुनियाँ, फौज, पल्टन, परचक्री, अनाथलाई दैवागत परिआएमा विवेक विचार गरी संझाउनु, चेताउनु, क्षास्त्र सुनाउनु, राजनीतिको ऐन सुनाउनु, गुण सिकाउनु, सघाउनु र पढाउनु । यति गरी पहिलोपल्टको विराम माफ गर्नु, दोस्रोपल्टको विराममा शासना गर्नु, तेस्रोपल्टको विराममा कालापानी पठाइदिनु, कन्दमूल खाई बचोस् या मरोस ।

यो पार्लियामेण्ट कचहरी कस्तो भने "धर्मशास्त्र, नीति-शास्त्र र बूढापाकाका चलनको सार फिक्की बनाएको ऐनको किताब लिई पंचले धर्म शिरमा राखेर कसैको मोहब्बतमा नलागी सोझो रस्ता लिएर निसाब गर्नु । त्यसो भए बडो

पुण्य हुन्छ, सात कुल तर्छ र स्वर्ग पाउँछ । त्यस सभामा बसी लोभ र मोहमा परेर अन्याय गन्यो भने त्यसले चन्द्र, सूर्य उदाउन्जेल र पृथ्वी रहुन्जेल नरकको भोग गर्नुपर्छ" भनी त्यस किताबमा लेखिएको छ । त्यो पार्लियामेण्ट कौशल ईश्वरको दरवार छै बनाएको छ । अन्यायमा पर्ने राजा, प्रजा सबैको फिराद गर्ने ठाउँ छ, धर्मात्मालाई धर्मद्वार छ र पापीलाई यमद्वार छ । यस्तो पार्लियामेण्ट कौशल बेलायतमा जहांसम रहला त्यहांसम लण्डन बेला-यतको श्री पनि रहला ।

त्यहाँको रीतिस्थितिअनुसार बादशाह त्यस कचह-रीमा आउंदा तुरुक सवारको लाइनका बीचमा भारदारको छ घोडा लागेको बग्गी र त्यसपछि भाला बर्छा लिएका खास गोरा फौज एक सय बग्गीका वरिपरि लाम्दछन् । त्यस बग्गीमा खाकी रंगका आठ घोडा लागेका हुन्छन् । भारदारहरूका लाखौं बग्गी चलेका हुन्छन् । बादशाहले लगाएका गहना पोशाकमा शिरमा हीराजडाउ मुकुट, गलामा हीराको माला, छातीमा हिन्दुरहीरा र रूपीला कारचोप भरेको लहंगा लगाई विवन बग्गीमा सवारी हुन्छ । त्यस बखतमा दुइ कोससंम ठेलमठेल गरी रमिता हेर्ने आएका दुनियाँहरूले वरिपरिबाट टोप उतारी दर्शन गर्दै जय जय भनी पुकार्दछन् । विवन रानीले पनि दायाँ बायाँ ऊयालबाट सबैको मुख हेरी शिर जुकाएर हंसिलो मुख गर्दछिन् । बहुते नम्रता र शीलस्वभाव हुनाले लक्ष्मी-को अवतार जस्ती अतिराप्नी आफ्नो रानीको दर्शन पाउंदा खुशी हुदै धन्य हाम्रो बादशाहको शीलस्वभाव भनी तारीफ गर्दछन् । यस्ता तरहले बिस्तारै गई पार्लि-यामेण्ट कौशलका गद्दीमा राज हुन्छ । त्यहाँका सबै कौश-लियालाई खातिरदारी दिई तिमीहरूले निमेकको सोझो चिताई बहुत राम्रो कामकाज गरेका छौ भन्दछिन् । खुशी भई कसैलाई अब छ महीना आफ्नो परिवारसंग बसी आऊ भनी बिदा दिने चलन पनि छ ।

त्यस्तो बैठकमा विवन रहेका बखतमा नेपालका प्र-इ-म्मिनिष्टर आफ्ना दुइ भाइ कर्णेल, काजी, सरदार र सुब्बाहरू साथमा लिई गए । त्यहाँ भिक्टोरियाको हजुर-मा प्राइम्मिनिष्टर, कम्प्याण्डर इन चीफ, लाठ, कम्पनी साहेबानहरू, चेयरमेनहरू र प्रिन्स अफ वेल्स पनि थिए । मुलाकात भएपछि श्री ५ सरकारबाट पठाइबक्सेको

खलतारपत्र महारानीका हातमा टक्क्याए । त्यो पत्र लिएर महारानीले शिर फुकाई हेर्दै नेपालको हालखबर र मानिसको मिजास सोधिन् । नेपालका मिनिष्टरले विस्तार गरे । “बाटामा आउदा जहाज र समुद्रमा कस्तो भयो ? खानपीनमा तकलीफ भयो कि ?” भनी सोधिन् । नेपालका मिनिष्टरसाहेबले “हजुरका प्रतापले मलाई र मसित आएका मानिसहरूलाई समेत केही कुराको दुःख भएन, आनन्दमित आर्यो भने । उनले खुशी हुदै “तिमी आयी, बढिया भयो । हामी दुइ सरकारको एकचित्त भएपछि परन्तुसम प्रीति रही दोस्तानीमा कहिल्यै खलबल पर्ने छैन” भनी खातिर गरिन् । “नेपालका बजीर होशियार र देख्दामा पनि लायक रहेछन् । गहनापोशाक लगाएको उस्तै सुहाएको र बहुत राम्रा पनि रहेछन्” भनी तारीफ गरिन् । “अब यिनलाई साहाबेसाहाको ताकिती गर्ने होशियार मानिस राखिदेऊ, यिनलाई कौनै कुराको तकलीफ हुन नपाओस्” भनी आफ्ना प्राइमिनिष्टरलाई हुकुम दिइन् । उनले पनि कपतान र पुलीसका सिपाही नोकर राखिदिए । पहिला दिन मुलाकात भएको बेहोरा यत्तिकै हो ।

दोस्रो दिन- पन्ध्र सोह्र सय भारदारहरू र उनका मेम लेडीसाहेबहरू भारी गहनापोशाक लगाई वरिपरि बसेका र महारानी सिंहासनमा आड लागी बसेकी थिइन् । त्यस बेला नेपालका प्राइमिनिष्टरले आफ्ना भारदारसमेत गई सलाम गरे । अनि महारानीले आदरपूर्वक “नजीक बस” भनिन् । मिनिष्टरसाहेब पनि महारानीका नजीक बसे । त्यसपछि महारानीका भारदारहरूले महारानीको दर्शन गर्न लागे । उनीहरूले एक एक जना भई दर्शन गरे । कोही टाढेबाट दर्शन गर्दै जाने, कोही महारानीका गालामा चुम्बन गर्ने गरी दर्शन गर्ने गर्दथे । उनीहरूले अधिवाट महारानीको दर्शन गरी पछिबाट प्रिन्स अफ वेल्सलाई सलाम गर्ने गरे । यो सबै तमाशा त्यहाँका प्राइमिनिष्टरले एक एक गरी “यस भारदारको यो दर्जा र यो काम हो । यस साहेबकी मेमको महारानीसग नाता पर्छ” भनी चिनाइदिए । यस्ता रीतले त्यहाँका भारदारहरू र मेमहरूले महारानीको दर्शन गरेको तरिका नेपालका मन्त्री जंगबहादुर कुवरलाई देखाइदिए । ती भारदार र मेमहरूले पनि गोरखाका मिनिष्टरलाई बहुत खातिर गरे भन्ने छापा देश देशमा

फैलियो ।

तेस्रो मुलाकातमा- एक दिन महारानीले बेलायत शहरभरका भारदार र मेमहरूलाई तथा नेपालका प्राइमिनिष्टरलाई समेत निता गरिन् । चार घडी रात जाँदा सबै भारदारहरू, मेम र लेडीहरू सामेल भए । त्यस दरबारको बैठक दुइ सय हात लामो र पचास हात गज भएको थियो । त्यहाँ भारी राम्रा गलैचा बिच्छ्याएको थियो । चारौँतरफ ऐना, फाड, फानसको लाइन राखिएको थियो । ग्यासबत्तीले सर्वत्र फुकिफुकाउ थियो । जात जातका फल ऊयाल र टेबिलमा थिए । अक्षरको खूब चलेको थियो । सुनका गिल्टीले चित्रकारी भरेका सुनचाँदीका भाँडा जगा जगामा थिए । त्यस बैठकमा टोप, कुर्था, पुतलीटोपहरू लगाइ हजार बाह्र सय गौरा साहेबानहरू बसेका थिए । हीरा, मोती र पन्नाका गहना लगाई भारी पोशाक लगाएका इन्द्रका अप्सरा जस्ता मेम र लेडीसाहेबहरू हजार बाह्र सय आई साहेबानहरूसित छ्यासमिस भई बसे । बादशाही बाजा बज्न लागेको थियो ।

त्यसै बखतमा नेपालका प्राइमिनिष्टर आफ्ना भाइ कर्णेल दुइ जना र अरू काजी, सरदार, कपतान, लेफ्टेनहरू साथमा लिई पुगे । महारानीले नेपालका प्राइमिनिष्टरलाई डाकी “केही मेवा खान्छौ कि ?” भनी सोधिन् । मिनिष्टरसाहेबले बादशाहका अगाडि हामीले खान मनासिब छैन” भन्ने जवाफ दिए । अनि हाँसेर “कुसीमा बस” भनिन् । मिनिष्टरसाहेब कुसीमा बसे । त्यहाँ नाचतमाशा हुन लागेको रहेछ । एक छिनपछि महारानी आफैँ साहेबानहरूसित चाच्चन लागिन् । “मैले नाचेको नेपालका मिनिष्टरसाहेबलाई राम्रो लाग्यो कि लागेनहोला ?” भनी हाँसेर नाच्चन लागिन् । त्यहाँ साहेबानहरू र लेडीहरू कोही नाच्छन्, कोही हिडछन् त कोही बसेका छन् । त्यहाँ छोटा र बडा भनी नमान्ने यस्तो तमाशा भयो ।

अर्को दिन अप्सरा जस्ता परीको नाच हेर्न महारानीले मिनिष्टरसाहेबलाई डावन पठाइन् । मिनिष्टर जाँदा त्यहाँ परीको नाच लागेको थियो । महारानीका वरिपरि सबै भारदार नाच हेर्न लागेका थिए । ती परीहरू लक्ष्मी जस्तै बयान गर्न नसकिने अति राम्रा थिए । इन्द्रका अप्सरा

कामकुण्डला, उर्वशीलाई सहस्र जिम्मा भएका शेषनागले पनि बयान गर्न सक्तैनन्, भन्ने कथा पुराणमा सुनिन्थ्यो। त्यस्तै त्यहाँ बयान गरिनसक्ना परीहरूको नाच हुँदा महारानी र लेडीहरूले नेपालका मिनिष्टरसाहेबलाई “यो नाच राम्रो छ कि छैन ?” भनी सोधे। “बहुत राम्रो छ” भन्ने जवाफ दिँदा गीत बुझ्दछौं कि ? भनी सोधे। “गीतको अर्थ भने बुझ्दिन, तर पिजरामा राखेको चिडियाले बोल्दा राम्रो लागे जस्तो राम्रो सुनिन्छ” भन्ने जवाफ दिए। त्यस जवाफले बहुत खुशी भई “बहुत होशियार रहेछन्” भन्ने आफूसमा कुरा गरे।

एक दिन महारानीले “अपेरामा नाच हेर्न जाऊ” भनिन्। अनि मिनिष्टरसाहेब, उनका भाइ कर्णेल दुइ जना र कपतान, सुब्बा, लेफटेनहरूसमेत भई नाच हेर्न ठाउँमा पुगे। त्यहाँ कस्तो तपशा देखियो भने सात तला अग्लो चौघडा हबेलीका बीचमा दाख जत्रो चोक रहेछ। त्यहाँ कुर्सी, तख्ता, मेच र बिच्छ्याउनामा गरी चार हजार मानिस थिए। एक एक मोहर दस्तूर दिई नाच हेर्न भनी शहरका भलामानिस सबै आएका थिए। त्यस हबेलीमा पाँच तलामा ऐना लागेका ऊयाल असीनब्वे थिए। ती ऊयालहरूमा भारदार, साहेबानहरू र तिनका मेम, छोरी, बुहारीहरू भारी गहनापोशाक लगाई बसेका थिए। एक खण्ड ऊयालमा नेपालका मिनिष्टरसाहेब थिए। उनलाई नाच हेर्न आएका सबै भारदार र दुनियाँले टोप ठिकी सलाम गरे। उनको गहनापोशाक देख्दा खुशी भई बडो खातिर गरे। बादशाही बाजाका तालमा इन्द्रजाली तमाशा हुन लागेको थियो। कहिले सूर्य उदाउँदाको बिहानको कमलो घाम, कहिले बेलुकाको पहुँलो घाम, कहिले घाम अस्ताएँ अँध्यारो, फेरि चन्द्रमा उदाउँदा तारा लागेको देखिने, कहिले बादल भई बिजुली चम्केको देखिने, कलको जोरले र मानिसको भीडले गर्मी हुँदा उत्तिखेरि फोहराले पानी बसाउँदै मेघ गर्जाई शीतल पनि गराउने, कहिले समुद्रमा जहाज चलेको, कहिले बडा बडा शहर, कहिले धेरै धेरै फौजले लडाईं गरेको, कहिले बोनापार्टको पाँच लाख फौजले नौटोपीको मुलुक मार्दै गई रुसको मुलुक हिमालय पाहाडमा चढी लडाईं गरेको देखिने इत्यादि तरह तरहका तमाशा हेरी दुनियाँहरू भुलिरहेका थिए।

अकस्मात्, इन्द्रका अप्सरा जस्ता तीस चालीस परी

सामुन्ने आई खडा हुँदा बडो आश्चर्य भयो। उनीहरूको रूप, हेराइ, छाँटकाँट र गहनापोशाक देख्दा र पन्ध्र सोह्र वर्ष उमेरका, पुतली उड्दा कै तरहवितरहसित नाचेको देख्दा सबै जना मोहमा परे। त्यस नाचमा नेपालका प्राइमिमिनिष्टरले पन्ध्र सय रुपियाँ इनाम दिए। त्यस नाचमा हेर्ने उमराउहरूले एक दिनमा दिएको इनामको रुपियाँ तीस लाख हुँदो रहेछ। यस्ता शौखीन मानिस बेलायतमा रहेछन्। त्यस नाचका गुरुलाई डेढ लाख र नाच्नेलाई बाह्र हजार दरमाहा सरकारले दिने गरेको रहेछ।

एक दिन बेलायतशहरदेखि दक्षिणतर्फ शहरबाहिर एक बंगला रहेछ। त्यहाँका बडासाहेबले मिनिष्टरसाहेबलाई निता गरी “मेरो बकशालको तमाशा हेरिदिनुभए बढिया होला” भनी धूवाँकसको जहाज लिएर आफैँ लिन आए। मिनिष्टर पनि जहाजमा चढेर गए। अरू शहरवासी लेडी, मेम र साहेबानहरू हजार बाह्र सय गएका थिए। तीमसानदीका वारंपारि घर हुने दुनियाँ पनि रमिता हेर्नाका निति खजित थिए। एकातिर महारानी भिक्टोरियाको सवारी हुने, उसमा नयाँ पाहुना आउने हुना लेसमेत ऊन् ठूलो रवाफ बढी बकशालमा पुग्दा त्यहाँ लाखौँ मानिसको भीड थियो। त्यो बकशाल सात तला अग्लो, चौघडा हबेली, चार छुट्टै हबेली, पाँच बघैचा र दुइ कोस गिर्दा भएको बडो शोभायमान थियो। सडक चित्र लेखे जस्ता र बघैचा वृन्दावनको लतागृह जस्तो थियो। कहीं घोडा चढ्ने थलो बनाई घोडा कसिराखेको थियो। कहीं बन्दूक हान्ने थलो बनाई बन्दूक र पेस्तबल राखेको थियो। कहीं धनुकांड तयार थियो भने कहीं पहलमान लड्न तयार थिए। कहीं बादशाही बाजा बज्न लागेको थियो। कहीं परीहरूको नाच हुन लागेको थियो। कहीं गुब्बारा उडाउन लागेको र कहीं आतसबाजीको तमाशा हुन लागेको थियो। घरका भित्र र बाहिरसमेत ग्यास-बत्ती र शरबत्ती बलेकाले सर्वत्र उज्यालो थियो। रूखका हांगापीछे बत्ती बलेकोले रोशनीको बयान गरी साध्य छैन। खाने सरजामको दोकान पनि मौजूद थियो। त्यहाँ उमराउहरू गए, पैसा तिरे, खाए। कोही घोडा चढ्छन्, कोही बन्दूक र धनु हान्छन्, कोही बाजा बजाउँछन्, त कोही नाच्दछन्। यस्तै रीतले सबै खुशीसंग रहेका छन्। नेपालका मिनिष्टरसाहेबले पनि धनु र बन्दूक हान्ने ठाउँमा

है जोट पनि नबिराई हुने। यस्तो देखा सबै लोकले आश्चर्य घाती 'नेपालका यी प्राइमिनिष्टर देखाका पनि ब्रह्म सूरतका महनापोशाक लगाएको पनि बहुते सुहाएको घोडा चढ्ने र बन्दूक हान्नामा पनि सिपाहु, बोल्लामा उस्तै होशियार, बखतको बुद्धि पनि ईश्वरले दिएको, यस्ता मानिस पनि प्रसारसा पैसा हुंदा रहेछन्' भनी आफूसमा कुरा गरे।

त्यसै बेला खूब राम्रा राम्रा, लाखौं रुपियांको गहना-पोशाक लगाएका ड्यूकसाहबका सुन्दरी लेडी र मेमहरू अघि सरी प्राइमिनिष्टरका गहना र पोशाक छान्दै कुरा गर्ने जान्ने दोभासे मानिस खोजेर ल्याई बराबर कुरा गरी कहिले ठट्टा गर्ने, हातमा चम्बन गर्ने, कुरा गर्दा आंग र मुख रसिलो पार्ने, मुखमा लाली चढाउने, निधारमा पसीना फिक्ने र अंग फुराई कुरा गर्दागर्दै आसक्त भई लाचार हुने गर्ने लागे। "अब अबेर भयो, डेरामा जान्छु" भनी जान खोज्दा हात समाती "अनि बेर त बस्नुहोस्" भनी बसालेर बढो खातिर गरे। "अब कहिले नेपाल जानुहुन्छ?" भनी उनीहरूले सोध्दा "चाँडै जान्छु" भनी जवाफ दिए। "किन जानुहुन्छ? सके सधैं बस्नुहोस्, नसके दश वर्ष, त्यति पनि नभए एक वर्ष ता बस्नुहोस्। बरु नआएको भए हुन्थ्यो। तपाईंले जान्छु भन्दा मुटुमा तीर लागे जस्तो लाग्छ" भनी बंध्यारो मुख लगाए। "तपाईं गए पनि तपाईंको एउटा तस्वीर छाडी जानुभए सधैं तस्वीर हेरी संकृता राखौला। नेपाल पुग्नुभएपछि पहुँचनामा चिठी पठाउनुभए हामीलाई सन्तोष होला" भन्दै गहभरी आंसु काड्दै मुटुमा गांठी पारी बोल्न पनि सकेनन्। तिनीहरूले बढो खातिर गर्दै "तपाईंका देखका मानिस अतिगुणी र बडा मिजासी हुंदा रहेछन्; तिनीहरूको बयान गर्न सकिंदो रहेनछ" भन्ने कुरा पनि गरे।

एक दिन बेलायत शहरदेखि पश्चिमतर्फ समुद्रका तीरमा एक विगला भन्ने शहर रहेछ। लण्डनबाट पाँच सय कोस टाढाको त्यस शहरमा बहुते मजबूत किल्ला र छाउती रहेछ। त्यहाँका मानिस बहुते राम्रा र मिजासी रहेछन्। त्यो ठाउँ चीजबीज, फलफूल, भाजी, तरकारी, भेवा र अन्नहरूले भरिपूर्ण रहेछ। नेपालका प्राइमिनिष्टर त्यस ठाउँमा रेलगाडीबाट पुगे। त्यहाँ चार पल्टन बसेको रहेछ। त्यहाँका लाठसाहेब आई भेटमुलाकात गरेर १९ तोषको सलामी दिए। डेराङ्गडाको बन्दोबस्त भरेर भेजभानी दिई

बहुत खातिर गरे। त्यसै शहरमा नाच हुन लागेको रहेछ। "नाच हेर्न जाऊ" भनी गाल्डीमा पुन्याए। त्यहाँ लाखौं मानिसको भीड थियो। ती लोकहरू सबैले प्राइमिनिष्टर-साहेबलाई टोप उतारी सलाम गर्दै जयजयकार गरे। त्यस समुद्रका किचाराका टूठूला धुवांकसका जहाज बनाउन लागेका रहेछन्। एउटा जहाजमा दिनमा ५०० खेतालाके काम गर्दा रहेछन्। "धस्ता रीतले बनाउंदा छ महीनामा आधा काम तयार भयो, अब छ महीनामा तयार हुन्छ" भन्ने कुरा गरे। त्यो जहाज २०० हात लामो र ५० हात गज भएको थियो। एउटा जहाजमा १०० जमाको छाउनी हुंदो रहेछ। पाँच तला अग्ला यस्ता लडाईंका कामका जहाज ५०।६० बन्न लागेका थिए। त्यहाँबाट २५० कोस टाढा एउटा बसदिहान भन्ने शहर रहेछ। त्यस शहरमा फलाम, सीसा, पत्थरकोइला आदि धातुको खानी रहेछ। त्यहाँ दस बाह्र हजार कालिगड काम गर्दा रहेछन्। त्यहाँ फलाम, काँच आदि धातुहरू ढाली भाँडाबर्तन, तोप, बन्दूक, गोला, हतियार, ऐना, काड, पानस, देवालगिरी र धातुका तस्वीरहरू बनाई साह्रा टापूहरूमा र हिन्दूस्थानमा समेत बिक्री गर्न पठाउंदा रहेछन्। त्यहाँ धातुका भाँडाहरू बिक्री गर्दा जोखने र मोलतोल गर्ने चलन रहेनछ। गोरखाका मिनिष्टर त्यहाँ पुग्दा गंगासागरमा राख्नालाई तामाको एउटा घर बन्न लागेको रहेछ। त्यहाँका रती बहुते दीलख भएका रहेछन्। त्यो ठाउँ पनि बहुते रमणीय र गुलजार रहेछ।

यता लण्डनशहर कस्तो रहेछ भने रोजको रोज तमाशा देखिन्छ। कुनै जगामा रेशमी कपडा बुन्न लागेको छ। कहीं बडा बडा गुब्बाराका घर बनाई त्यहाँ धुवां र हावा भरेको छ। त्यस घरमा चौद मानिस र एक घोडा बसेका छन्। त्यस घरका आसनमा डुंगा र बहाना बाँधिएको छ। त्यो आकाशतर्फ उठी उड्दा जति आकाशतर्फ गयो उति सानो हुँदै गई आगिर देखिनै पनि छोड्दछ। कहिले दुइ कोश टाढाको जमीनमा, कहिले पाँच कोश टाढाको जमीनमा र कहिले समुद्रमा बस्दछ। समुद्रमा बस्दा त्यसै डुंगामा बसी बहानाले डुंगा खियाएर उत्री रेलगाडीमा चढेर आउंदछन्। त्यस गुब्बाराका चढ्ने मानिसलाई तमाशा हेर्न जाने मानिसहरूले एक जनाले एक एक रुपियां दिदा पनि चौद पन्ध्र हजार रुपियां जम्मा हुन्छ। कतै आतशबाजीको तमाशा छ। कहीं लडाईं चलिरहेको छ। कतै पहलमानी खेल हुन

लंगिको छ । कहीं परीहरू घोडामा सवार भई पंच हतियार भिरेर लडाई गर्न लागेका छन् । कतै पांच वर्षका कन्या-केटीहरू ताजीघोडाका पीठमा चढी एक खट्टाले टेकेर नाच्दछन् । त्यसरी नाच्दा घोडा टिपेर दौडन्छ । कतै राति तमाशा हेर्न आउनेहरू भकुण्डो लगाई नाचघरमा तमाशा हेर्दछन् । उनीहरूमा कसैले कसैलाई चिन्दैनन् । कहीं घोड-दौड हुंदा साठी सत्तरी हजारको जितहार हुन्छ । घोडदौड हेर्न जाने मानिसहरू दुइ तीन लाख हुन्छन् । सबैजसो बग्गीमा सवार हुन्छन् । कहिले तीमसानदीमा जहाजको दौड हुंदा दुइ चार हजारको जितहार हुन्छ । कतै तस्वीरको तमाशा छ । कहीं नयाँ हिकमत गर्नेहरूको तमाशा छ । त्यहाँ बडा बडा कालिगडहरू गई तजबीज गर्दछन् । कुनै जगामा बाह्र बेलायतटापूका र हिन्दूस्थानका समेत जलचर र थलचर जनावर, पशु र पंखीहरू पालेका छन् । ती जनावर हेर्न बडा बडा लाठ, लेडी र मेमहरू भारी गहनापोशाक लगाई आउंदछन् । तीमसानदीका मनि रस्ता खोली वार-पार गर्दछन् । रस्तादेखि माथि नदी बहन्छ । दश बाह्र हजार मानिस चलिरहेका छन् । त्यस रस्तामा दोहरो बग्गीसमेत चलेका छन् । अरू त के बजार पनि त्यहीं छ । त्यस रस्तामा तामाको घर जत्रो दुंग्रो वारपार गरी छिचोली बिमालुम गराईएको हुनाले सबलाई आश्चर्य हुन्छ । त्यहाँ आठै पहर ग्यांसबत्तीको उज्यालो छ । भित्र सडकको दुबै-तर्फ हाट दोकान हुनाले जुन चीज खोजे पनि मिल्दछ । त्यहाँका मानिस सदा खुशी हुनाले कतै पनि रोएको, अप-शोच गरेको, हुल, दंगा, रुगडा, कुटपिट, गाली, सराप र अर्काको निन्दा गरेको सुनिदैन ।

सदावर्तको व्यवस्था- बडा बडा सम्पत्तिदार महाजन चालीस पचास मिली आआपना शक्यअनुसार कसैले करोड, कसैले लाख र कसैले हजार रुपियाँ संकल्प गरे । त्यस रुपियाँले बडा बडा इमानदार मानिस हाकिम गराई बेपार चलाए । त्यसबाट आएका मुनाफा र व्याजले सौदा गरी त्यसै-मुनाफाखर्चले एक कोस गिर्दा भएको घर बनाएको छ । त्यस ठूलो चौघडा घरको विभिन्न ठाउँमा लुगा सिउने, लुगा धुने, हुंगाको काम गर्ने, धागो काल्ने, कपडा बुन्ने, काठको काम गर्ने, छालाको काम गर्ने, जडान गर्ने र विभिन्न हलम सिक्नेसमेत व्यवस्था छ । त्यहाँ जुन मानिसले जुन काम सिक्न खोज्छ त्यही विषयका खलिफाले सिकाउंछन् । त्यहाँ विभिन्न विषयका खलिफाहरूलाई दरमाहा दिई

राखेको छ । त्यस सदावर्तखानामा पांच वर्षदेखि माथि बीस वर्षसम्मका इलम सिक्न आउने केटाकेटीलाई नाउं लेखाई जुन काम सिक्न मनसुबा गरेको छ त्यो काम खलिफाहरू-सित सिकाउंछन् । त्यहाँ कोही जहाजको काम, कोही दुंगाको काम, कोही काठको काम, कोही तामा, पित्तल, ढलवट, फलाम, सुन, चाँदीहरूको वस्तु बनाउने र जडान गर्ने काम, कोही कबायदको काम र कोही अरू विभिन्न इलमहरू सिक्दछन् । आआफूले गरेको काम इलममा एक-चित्त गरी डुबिरहेका यस्ता सदावर्तखाना त्यस शहरमा ३०।४० । रहेछन् पांच वर्षदेखि बीस वर्ष नहुन्ज्याल त्यहाँ बसी काम सिक्नेहरू बीचमा कोही पनि घर जान पाउंदैनन् । बीस वर्ष भएपछि जुन काम जानेको छ त्यसको जागीरमा भर्ती गरिदिन्छन् । जागीर खान्न भन्नेलाई मात्र आपना घर जान बिदा दिन्छन् ।

संवत् १९०७ साल भाद्र महीनाका ६ दिन जांदा त्यस लण्डन बेलायतका महारानी भिक्टोरिया र अरू त्यहाँका प्राइमिनिष्टर, कम्प्याण्डर इन चीफ, प्रिन्स अफ वेल्स, लाठ, ड्यूक, कम्पनीहरू र शहरभरका साहेबानहरू सबै बसी नेपालका प्राइमिनिष्टर साहेबलाई डाकेर बहुत खातिर गर्दै "तपाईं यहाँ भेटमुलाकात गर्न आउनुभएकोले गोरखा-राजका मुलुकी बजीर बेलायतमा आए भन्ने बाह्र-टापूमा खबर पुग्दा बडा दिल भएका उमेरदार बडामन्त्री रहेछन् भनी सबैले बयान गरे । त्यसो हुनाले तपाईं यहाँ आउनाले बडो फाइदा र दुइ सरकारको दोस्तानी भयो । दुबैतर्फका भारदार, फौज, पलटन, दुनियाँ र महाजनहरूलाई पनि बढिया भयो । अब उप्रान्त गोरखासरकार र हाम्रो दोस्ता-नीमा कहिल्यै खलबल हुनेछैन । अब तपाईं आफना देशतर्फ जानुहुंदा बाटामा सबारीलाई चाहिने घोडा, बग्गी, मियाना, पालकी, जहाज, खानाखर्च, नोकरचाकर र चीजबीज सबै सरजाम ठाउं ठाउंमा हाम्रा भारदारले तयार गरी गोरखा-सरकारको सिमानासम्म पुऱ्याइदिनेछन् । तपाईंलाई कुनै कुराको तकलीफ हुनेछैन । गोरखादरबारमा पुग्नुभएपछि आफनो पहुंच र बाटाघाटाको खबर लेखिपठाउनुभए हामी-लाई बहुतै सन्तोष हुनेछ" भनी त्यहाँका सबैले खातिर गरे । उनीहरूले त्यस ठाउँमा भएका चीजबीज दिई बिदा गर्दा आफूलाई चाहिएका त्यहाँका चीजबीजहरू साथमा लिई रेलगाडीमा चढेर गोरखाका प्राइमिनिष्टर रमाना भए ।

त्यहाँबाट दुइ कोस गएपछि फ्रान्सको प्यारिसशहरमा पुग्न बीचमा चालीस कोसको समुद्र तनुपथ्यो । बेलायतबाट एक प्रहर दिन बांकीमा रेलगाडीबाट रमाना हुंदा सांझमा समुद्रका तीरमा पुगे । अनि धुवांसका जहाजमा चढी रमाना भए । जहाज चल्दा उभिन नसकिने हुनाले घोप्टो परी उठ्नु र बस्नुपर्ने भयो । त्यहाँ बान्ता हुने र भंवरी, दुबाल र लहरीले जोर गर्दा कसो पो हुन्छ भने जस्तो लाग्यो । जहाजमा बहूत कठिन पथ्यो । तीन प्रहर रात बांकीमा बल्ल समुद्रका किनारमा पुगे । अनि होटनघरमा विश्राम गरे । बिहान रेलगाडीमा सबार भई एक प्रहर दिन बढ्दा प्यारिसशहरमा पुगे ।

त्यहाँ आज गोरखाका प्राइमिनिष्टर जंगबहादुर कुवर राणा यहाँ आइपुग्छन् भन्ने सबैलाई थाहा भएको हुनाले रमिता हेर्न आएका त्यहाँका छोटा, बडा, जनाना, मर्दाना गरी जम्मा सबालाख मानिसको भीड थियो । त्यहाँ आएका सबैले सलाम गरि स्वागत गरे । बडासाहेबहरू आई मिजाससंग "हाम्रो सरकारबाट तपाईंको डेरालाई प्यारीसशहरको असल नामुद घर खटाएको छ" भने । त्यहाँ पहिल्यै जाफतलाई चाहिने भाजी, तरकारीलगायत सबै सरजाम तयार गरी राखेको रहेछ । त्यहाँका प्राइमिनिष्टरसमेतले डेरामा पुग्दाई मेजमानी चढाएर बहुत खातिर गरी फर्के ।

भोलिपल्ट त्यहाँका प्राइमिनिष्टर आई गोरखाका प्राइमिनिष्टरलाई बग्गीमा सबारी चलाएर प्यारिसशहरका दरबारको भित्र, बाहिर, बागबघैचा, नहर, तलाउ, चित्र, तस्वीर, जगा जगाको नाचतमाशा, गढी, किल्ला, फौज, छाउनी, शहर, हात्ती, घोडा, देशदेशावरका जात जातका कशु, पंछी, गिर्जाघरलगायत सबै देखे । त्यहाँका कालिगड र महाजनहरूले अनौठा चीजबीजहरू ल्याई देखाउदा लांख डेढलाखको मालसामान खरीद भयो । त्यहाँका बादशाह पश्चिम दिशातिर हावा खान गएका रहेछन् । छ सात दिन-राति भाइपुगे । नेपालका प्राइमिनिष्टरसाहेब बादशाहसित भेट गर्नु जांदा बादशाह बैठकबाट ढोकासंग लिन आए । उनले हात समाती गुड मर्निङ सलाम गर्दै बाटाघाटाको

कुरा सोधे । नेपालका प्राइमिनिष्टरले सब विस्तार गरे । "हिन्दुस्थानमा अंग्रेजको र गोरखाको सिमाना जोरिएको छ भन्ने सुनिन्थ्यो आज देवसंयोगले भेटमुलाकात भयो । आज तपाईंलाई केही चीज लिनको चाह छ कि ? गढी, किल्ला, फौज, पल्टन, ऐन, किताब, खरखजाना, नाचतमाशा जति हाम्रा मुलुकमा छन् तपाईंलाई चाह भएको कुरा मेरा भाई प्राइमिनिष्टरलाई भन्नुहोस् उनले सबै कुरा मिलाइ दिनेछन्" भनी बडो खातिरपूर्वक मुलाकात गरे । त्यहाँ छ लाख फौज रहेछन् ।

अघि त्यहाँका बादशाहले फौज, पल्टन र दुनियांहरूलाई टन्टा लगाउंदा रिपब्लिक गरी त्यहाँका बादशाहलाई धपाएर बोनापार्ट प्रेसिडेण्टलाई बादशाह थापेछन् । बोनापार्टले फौज, पल्टन र दुनियांको स्थिति, बन्देज बन्दोबस्त गरी राजा गराएर राखेका हुनाले उनलाई सबैले रचाउंदा जय मचाउने रहेछन् । शहरका ठाउं ठाउंमा साहुमहाजमहरू बसेका रहेछन् । साह्ला शहरवासीहरू निकै धनवान् रहेछन् । साह्ला हबेली पक्का, ऐनाको क्याल, ऐनाको छाना भएका थिए । काडबत्ती बालिराखेका थिए । भांडा सबै सुनचांदीका थिए । तार बनाएर लैस गुछली बनाउने काममा मात्र सुनचांदी प्रयोग हुने रहेछ । सुनचांदीका गहना सबैले पनि लाउंदा रहेछन् । पुग्नेले नवरत्नका गहना लग्नुन्ने र नपुग्नेले बरु लगाउंदा नलगाउने रहेछन् । पोशाक भने छोटा बडा सबै जनानाहरू साटनको लहंगा, ऊतको समान, मोजा, पंजा, सेतो टोप र जुत्ता लाउंदा रहेछन् । मर्दानासभ सबैले कालो बनातको टोप, कुर्था, चुस्ता, मोजा, पंजा र गलेबन्द लगाउंदा रहेछन् । पृथ्वीभरमा इलममा डुबेका अक्कली कालिगड फ्रान्सका बराबर अरु मुलुकमा कतै छैनन् । जातमाफिक र आआफ्नो रुचिअनुसार तोप, बन्दूक, खजाना, जात जातको छिट, बनात, जहाज, रेल, पहाडी, घडी, तस्वीर, काड, पानस, देवालगिरी, ठूलठूला ऐतम, जात जातका कांचका भांडासमेत बनाउन शुरु गरेको पहिलो फ्रान्समै रहेछ । पछि त्यहाँको नकल गरी अरु मुलुकमा बन्न लागेछ ।

कमशः